

Ian Hancock: *We are the Romani People – Ame sam e Rromane džene.*

Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2012., 180 str.

U većini prikaza djela o Romima unatrag deset godina navodim kako su ona rijetka unutar hrvatske znanosti te kako je u drugim znanostima ova tema kvalitetnije i kvantitetnije obrađena. Prateći romološku literaturu moram primijetiti kako i danas situacija nije bolja. Povremeni interes za objavljivanje romoloških djela pokazuju tek poneki hrvatski izdavači, a unutar hrvatske znanosti, posebice historiografije, i dalje su Romi „egzotična“ tema. Stoga, i ovaj put je potrebno analizirati svjetsku romološku produkciju, unutar koje postoji znatan interes znanstvene i šire javnosti za objavljivanje djela iz ovog područja. U takvom kontekstu mora se promatrati jedno od recentnijih djela romologa Iana Hancocka *We are the Romani people – Ame sam e Rromane džene* koje je 2012. objavilo University of Hertfordshire Press kao četvrto izdanje.

Prije prikaza ovog djela potrebno se osvrnuti na romološki rad Hancocka. Ian Hancock je engleski Rom rođen 1942. Istaknuo se kao profesor engleskog jezika, lingvistike i azijskih i romoloških studija na University of Texas u Austinu, gdje je vodio Romani Archives and Documentation Center. Osim znanstveno-pedagoškog rada djelovao je kao romski aktivist i kao romski predstavnik u Ujedinjenim narodima i američkom Holocaust Memorial Council. Autor je tristotinjak lingvističkih, povijesnih i drugih djela o Romima, od čega je u Hrvatskoj objavljena samo knjiga *Sindrom parija: priča o ropstvu i progonu Roma* (2006. Zagreb: Ibis-grafika) i jedan članak u zborniku *Romi: interdisciplinarni prikaz* (2004. Zagreb: Ibis-grafika).

Hancockovo djelo *We are the Romani people – Ame sam e Rromane džene* podijeljeno je na 14 poglavlja uz dodatak dvaju predgovora, te priloge vezne za romsku gramatiku, izbor izvora za proučavanje Roma, bibliografiju i indeks. Autor je ovo djelo zamislio kao svojevrsni znanstveni i pedagoški romološki priručnik u kojem nastoji analizirati značajnije aspekte iz povijesti, kulture i života Roma. Na kraju svakog poglavlja istaknuto je nekoliko pitanja koja se odnose na prethodnu cjelinu. Profesor Ken Lee s australskog University of Newcastle osvrnuo se u Predgovoru na Hancockovu romološku karijeru. Kao poseban stipendist britanske vlade (kao poseban slučaj pripadnika manjina u stjecanju visokog obrazovanja) uspio je 1971. obraniti doktorat na University of London, a da prethodno nije završio srednju školu! Lee navodi Hancocka kao istaknutog znanstvenika i pionira na romološkom području.

Na početku knjige naslovljenom „Uvod“ Hancock obrazlaže osnovne pojmove vezane za istraživanje Roma. Tumači postojanje brojnih imena za Rome

poput „Romani“, „Gypsies“, „Zigeuner“, „Gitanos“, „Cigani“, „Heiden“ kao posljedicu raštrkanosti romskog stanovništva. Zatim donosi analizu nastajanja ovih imena, pritom posebno ističući korištenje imena Rom. Zanimljiv je njegov osvrt kako se većina znanja o Romima tumači putem sekundarnih izvora poput književnih, glazbenih i kazališnih djela.

Prva četiri poglavlja knjige usmjerena su na analizu povijesti Roma. Tako je prvo poglavlje naslovljeno „History“ (str. 1–16) te opisuje povijest Roma od njihovog doseljavanja u Europu krajem XIII. st. Autor navodi kako je neromsko europsko stanovništvo prilikom doseljavanja Rome smatralo Turcima ili Saracenima, tj. *Tsinganima* (Ciganima), što je ustvari označilo „ne diraj narod“ ili „dalje ruke od njih“. Dio stanovništva ih je nazivao *Egipcanima* smatrajući ih „stranim ljudima“. Na ovo se nadovezuje pitanje porijekla Roma za koje se smatralo sve do druge polovice XVIII. st. kako potječu iz „Egipta“. Tada će slučajni sastanak jednog mađarskog studenta teologije na nizozemskom Sveučilištu u Leidenu s trojicom studenata iz Indije usmjeriti znanstvenike, ponajprije lingviste, na trag o indijskom porijeklu Roma, koje i danas prevladava u romologiji. Romsko nomadsko kretanje iz njihove pradomovine u Indiji do Europe i drugih kontinenata ostavit će traga ponajprije u njihovom jeziku jer njihovi pisani tragovi gotovo da i ne postoje. I danas se ponajprije lingvističkim analizama nastoji rasvijetliti njihova povijest.

U drugom poglavlju naslovljenom „Rrobija: Slavery“ (str. 17–28) autor nastoji objasniti problematiku romskog ropstva. Naime, i danas je relativno nepoznata činjenica u široj javnosti kako je znatan broj Roma na području rumunjskih kneževina Transilvanije, Vlaške i Moldavije od XIV. st. do sredine XIX. st. bio u ropstvu. Tako su postojali romski „kućni“ robovi ili poljoprivredni („vanjski“) robovi, a bili su u vlasništvu države, Crkve, veleposjednika (bojara) i maloposjednika. Krajem XVIII. st. u Transilvaniji više ne postoje romski robovi, dok je proces abolicije (oslobođenja od ropstva) u drugim dvjema kneževinama bio prisutan od prve polovice XIX. st., s time da 1855. moldavski i 1856. vlaški parlament ukida ropstvo. Hancock ističe kako su unatoč ovoj parlamentarnoj aboliciji tek deset godina kasnije bile ukinute sve odredbe o romskim robovima. Romsko ropstvo nije bila posebnost samo rumunjskih kneževina, već autor spominje slučajeve porobljavanja Roma u Engleskoj u XVI. st, a istodobno su ih španjolske i portugalske vlasti kao robove slale i koristile u svojim američkim i afričkim kolonijama.

Hancock u trećem poglavlju naslovljenom „The Buxlaripe: Out into Europe“ (str. 29–33) analizira povijest Roma u europskim društvima. Naime, za vrijeme naseljavanja Europe Romi su izazivali određeno čuđenje kod europskog stanovništva

koje nije znalo kako ih definirati, budući da nisu bili ni kršćani, ni muslimani, ni Židovi, te nisu imali matičnu državu („domovinu“). Kako bi se uklopili u određenu sredinu, Romi su sebe predstavljali kao iznimno pobožne kršćanske hodočasnike. No europsko stanovništvo bilo je i dalje vrlo sumnjičavo prema njima, što je činilo temelj stvaranju predrasuda i stereotipne percepcije koja je i danas prisutna u mnogim (europskim) društvima. Zanimljiva je Hancockova usporedba odnosa europskog stanovništva i vlasti prema Romima i Židovima, koji su na sličan način bili percipirani kao stranci bez domovine i druge vjere. Stoga je stanovništvo nastojalo povezati oba naroda tvrdeći kako su Romi ustvari Židovi koji su pobjegli iz Egipta, ili da su bili potomci Židovi koji su za vrijeme srednjovjekovnih pogroma živjeli povučeno u spiljama, ili da su bili potomci židovskih i kršćanskih litalica. Upravo na temelju takve negativne percepcije Roma europske su vlasti od XV. st. započele donositi represivne odredbe protiv Roma koje su uključivale ubijanje, mučenje, progon, zabranu korištenja jezika i običaja.

Ono što je zasigurno najviše obilježilo (suvremenu) povijest Roma bilo je njihovo stradanje u Drugom svjetskom ratu i neposredno prije njega. Hancock u četvrtom poglavlju „O Baro Porrajmos – The Holocaust“ (str. 34–52) ističe termin *Baro Porrajmos* (hrv. „veliko proždiranje“ kao sinonim terminu Holokaust, iako i sam navodi da navedeni romski termin ima i drugačije značenje („silovanje“ ili „zapanjen od užasa“). Kako bi objasnio nacistički odnos prema Romima u međuratnoj Njemačkoj, autor se osvrće na povijest progona Roma u njemačkim zemljama od XV. st. Posebno razdoblje progona Roma bilo je ono u drugoj polovici XIX. st. kada njemačke vlasti počinju s ustrojem represivnog i asimilacijskog birokratskog aparata u borbi protiv „ciganskog šljama“. Razdoblje weimarske Njemačke donijelo je novu fazu progona temeljenog na sve represivnijim i restriktivnijim zakonskim odredbama koje su donosile pojedine njemačke pokrajine. Ustrojem središnjeg Ureda za borbu protiv Cigana u Münchenu 1929. objedinjen je birokratski kapacitet njemačkih vlasti prema Romima. Istodobno, njemačke vlasti bile su sve više pod utjecajem rasne ideologije i eugenike, na čemu će nacistička vlast temeljiti svoj model progona Roma. Tako će biti uključeni eugenički stručnjaci poput Roberta Rittera, koji se istaknuo izradom rasne klasifikacije Roma. Slijedile su deportacije Roma u logore, u kojima će biti okrutno mučeni i ubijani. Hancock oštro kritizira njemačke i druge europske vlasti radi nepriznavanja stradanja Roma u ratu, što se temeljilo na shvaćanju tog progona kao „usputnog“ i ne tako „primarnog“ nacističkoj vlasti. Međunarodne političke i sudske vlasti, poput Ujedinjenih naroda i ratnih sudova, zanemarile su pitanje romskog stradanja, no autor danas primjećuje pomak kod nekih europskih država, poput Njemačke, koje se unutar svog obrazovnog sustava i na druge načine dostojno odnose prema ovoj problematici.

Peto poglavlje je naslovljeno „Explaining antigypsyism“ (str. 53–63) u kojem nastoji objasniti pozadinu negativne percepcije i u skladu s time progona Roma. Anticiganizam definira kao neravnopravan odnos prema Romima s ciljem uskraćivanja građanskih sloboda, a on se može provoditi na institucionalnoj, pravosudnoj ili osobnoj razini. Početak anticiganizma autor vidi u prvim represivnim zakonima protiv Roma koje su europske vlasti započele donositi u prvoj polovici XV. st. na temelju predrasuda i percepcije o Romima kao strancima i nekršćanima, zbog tamne (crne) boje kože (simbol zla u srednjovjekovnoj kršćanskoj doktrini) te zatvorenosti romske kulture i načina života. Tako se percepcija Roma kao protivnika redu oblikovala u javnosti i književnosti, kao i česta praksa okrivljavanja Roma za sva nedjela („žrtveni jarci“).

Hancock je sljedeće poglavlje naslovio „The Gypsy image“ (str. 64–69) u kojem je analizirao proces oblikovanja slike Roma temeljene u književnim i drugim djelima europske kulture i to posebice one iz XIX. st. Potraga za „izvornim“ („rasno čistim“) pokušaj je neromskog gloriciranja Roma, no imala je negativni utjecaj u odnosu nacista prema njima. Danas i dalje postoji anticiganizam vidljiv na područjima vezanim za poimanje čistoće, prehrane, odnosa prema životinja, seksualnog ponašanja i dr.

U sljedećim poglavljima vidljiv je Hancockov pokušaj obuhvaćanja cjelokupnog života Roma. Tako u poglavlju „How Indian are Romanies“ (str. 70–76) autor nastoji istaknuti povijesne, lingvističke, kulturološke, socijalne, antropološke i druge poveznice između Roma i njihove „pradomovine“ Indije. Ples, neka zanimanja (bavljenje zmijama), vjenčanja, religija, zagonetke, pripremanje hrane i običaji samo su neke od poveznica. U osmom poglavlju „How European are Romanies“ (str. 77–79) raspravlja oko pitanja povezanosti identiteta Roma s europskim identitetom, smatrajući kako Romi osjećaju pripadnost Europi, no upitno je osjeća li Europa istu povezanost. Antropološki osvrt na kuhinju Roma obrađuje u sljedećem poglavlju (str. 80–87), ističući da je ona izraz njihove kulture i običaja, uz znatan utjecaj područja na kojemu su živjeli ili žive. Odnos Roma prema zdravlju autor analizira u sljedećem poglavlju (str. 88–90), navodeći neke posebnosti u odnosu prema zdravlju, kao i neke običaje. Primjećuje kako zdravstveno stanje romskog stanovništva nije zadovoljavajuće, što se posebno vidi u kraćem životnom vijeku i visokim stopama mortaliteta. U jedanaestom poglavlju „How to interact with Romanies“ (str. 91–112) autor nastoji objasniti posebnosti u komunikaciji s Romima imajući na umu njihov način života, kulturu i običaje. Tako, između ostalog, odbacuje i dalje prisutne predrasude o Romima kao okorjelim kriminalcima i otmičarima djece, nomadima, nečistim i nemoralnim. Osim toga, upozorava na postojanje određene razine nedovoljnog samopoštovanja kod Roma, kritizira određeni akademski paternalizam kod neromskih znanstvenika.

U dvanaestom poglavlju „The emergence of Romani organizations“ (str. 113–124) autor opisuje povijesni razvoj romskih organizacija. Tako navodi primjere kada su Romi nastojali organizirano djelovati od kraja XV. st. – ističući romska okupljanja („konferencije“) od kraja XIX. st., romske aktivne organizacije u Poljskoj, Jugoslaviji, Sovjetskom Savezu i Rumunjskoj u međuratnom razdoblju, poslijeratnom organiziranju prvog kongresa Roma u Londonu 1971. gdje su usvojeni naziv Romi za narod te zastava i grb. U trinaestom poglavlju (str. 124–138) donosi kraći biografski leksikon istaknutih Roma gdje navodi, između ostalih, Charlja Chaplina, Michaela Caina i Ritu Hayworth kao slavne Rome.

U posljednjem poglavlju „Mari Čhib: Our language“ (str. 139–149) donosi kraću analizu romskog jezika koji smatra vrlo značajnim u oblikovanju romskog identiteta. U dodatku djela Hancock objavljuje kraći prikaz romske gramatike (str. 150–160), nakon čega slijedi prilog vezan za preporučenu romološku literaturu (str. 160–165).

Nedostatak znanstvenih istraživanja o Romima unutar hrvatske znanosti može se i mora nadomjestiti djelima međunarodnih znanosti. Stoga se Hancockovo djelo može smatrati vrijednim prilogom u razumijevanju povijesti, kulture i običaja Roma. Ono je ponajprije namijenjeno kao početni korak u svakom znanstvenom i drugom romološkom istraživanju.

Danijel Vojak

Lidija Nikočević: *Zvončari i njihovi odjeci*

Novi Vinodolski – Zagreb – Pazin: Naklada Kvarner – Institut za etnologiju i folkloristiku – Etnografski muzej Istre/Museo etnografico dell’Istria, 2014., 377 str.

Knjiga o *Zvončarima i njihovim odjecima* Lidije Nikočević je etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine.

Autorica Lidija Nikočević je ovom knjigom istražila i objasnila fenomenologiju zvončara odnosno običaj nošenja zvona (ili kako to krajnje jednostavno i razumljivo naziva, običaj “kada muškarci na sebe stave ovčju kožu i zvona“). Riječ je o običaju kao svojevrsnoj areni za izražavanje društvenih i političkih odnosa, nadmetanja, kao i činjenice da je u istraživanju ove pokladne prakse, prepune binarnih opozicija, odlučila pristupiti iz vizure konflikta. To znači da je objasnila običaj koji je godinama predmet interesa znanosti, ponajprije etnologije, antropologije i folkloristike, ali i šire javnosti. Naime, svojom